

Васа ПАВКОВИЋ

ОДЛОМЦИ УЗ »АТЛАС ОПИСАН НЕБОМ«

ПРВИ ОДЛОМАК

Нисам мислио да ћу икада писати о роману Горана Петровића, о *Айласу описаном небом* – зато што сам уредник Матичине едиције »Данас«, са Јудитом Шалго; едицијом у којој је ова ванредна књига објављена, и јер сам, будући читалац *рукойиса*, сасвим необјективан њен читалац. Али десило се да сам на округлом столу у Друштву књижевника Војводине понукан пре свега неколицином дискусија (Сава Дамјанов, Јован Попов, Ненад Шапоња) говорио о *Айласу* изразито афирмативно, одговарајући на критичарске примедбе о релативној предвидљивости концепта овог романа и његовом превеликом ослањању на Павићев фантастичарски свет. Покушао сам да образложим своје изразито противљење оваквим ставовима. У једном броју »Књижевне климе« на жалост чини се последњем, сабрани су текстови и разговори, па се тамо можете обавестити о природи нашег неслагања, али и неким другим мишљењима у вези овог романа.

ДРУГИ

Да поновимо. По мом читалачком осећању *Айлас описан небом* нимало не заостаје за сјајним Петковићевим романом *Судбина и коментари* и права је штета што се нашао у сенци те књиге (отприлике као што је сјајна сенка *Хазарској речника* током 1984–1985. заклонила класични образац незаборавних *Судбина* Мирослава Поповића). Узгред, исте године, 1993. објављено је још једно мајсторско прозно дело, *Крајња књига* Давида Албахарија.

ТРЕЋИ

Дакле, ни овог пута се нећу задржавати на анализи три наративна слоја *Айласа описаног небом*, о томе су добро писали Михајло Пантић у »Политици«, Александар Јерков у »Борби«, Драган Хамовић у »Књижевној речи« и Тања Крагујевић у »Књижевним новинама«.

Скренућу Вашу пажњу на кратку прозу Душана Матића, како би његови следбеници рекли »учитеља слободе«, прозу са насловом *Свеј-лоси без њој леда* написану 1926. и посвећену дадаисти Драгану Алексићу. Фасцинантна реченица гласи:

Становао сам од тада у кући без крова, но нисам видео небо.
Будите љубазни, запамтите је!

ЧЕТВРТИ

22. августа 1993, после изласка *Айласа* из пгтампе, објављена је у недељној »Политици« прича Горана Петровића с насловом *Из хронике тајној друштва*. Ова прича је, по мом мишљењу, репрезент централне наративне целине првог Горановог романа. (Значи у причи не постоји други ниво – слика од речи, ни трећи ниво – *фусноша*, већ Петровић на уском, новинском простору демонстрира властиту суштину наративну алхемију, препознатљиву у читавом контексту савремене српске прозе.)

Покушаћу да кратком анализом ове одличне новинске приче покажем како Горан Петровић постиже ефекте онеобичавања, ефекте којим се прича испреда, а с друге стране читалац излаже фасцинацијама.

ПЕТИ

Прича *Из хронике тајној друштва* се састоји из пет поглавља. У првом, једноставно испричано, присуствујемо тајновитом, очито опасном, пешачком путовању једног брачног пара кроз неименовани град а до »Сликаревог дома«. Већ прва реченица наговештава пишчеву очуђујућу стратегију:

Био је један хваи мрака када смо ходајући на ирсцима наиусцили сџан.

Писац мрак мери једном старом мером – хватом. Интересантно је да није реч о обичном трансферу дужинске мере на неку другу димензију, већ Петровић, уствари, користи једну од могућности за употребу ове напуштене мере. Хват је, како аргументовано показује Влајинац у *Речнику наших сџарих мера* коришћен и као мера површине и као мера запремине (пре свега за дрва, али и сено, камен и песак!).

Хваи мрака пак, показује доцније прича, користи се у овом случају као нарочита темпорална ознака, увећање запремине мрака означава проток времена.

У наведеној реченици писац саопштава и да су његови јунаци кодали на *ирсцима* претпостављамо због страха да их неко не чује, и по могућству не запази, и да су *наиусцили сџан* што значи да је реч о обичном градском пару, свакако не богаташима или бар имућнијим супружницима.

Прва реченица је наговестила чак четири ознаке – времена, околности, места и социјалног статуса протагониста.

Друга, кратка реченица додатно је фиксирала тајанствене околности:

Срећом, у ходнику нисмо никога срели.

Конечно, трећа реченица, којом се завршава уводни пасаж суочила нас је и са временским приликама, али и са Петровићевим *лирским иоеицизмом*, у овом часу најближем Владимиру Пишгалу, Немањи Митровићу и Микаилу Бодироти (упоредите његов првенац *Роман о Јеремичку*).

Трећа реченица гласи:

Најољу је мила нејросејана киша, свуда околу ницала је бриљанасћа хладноћа.

Рекао сам већ да овако означене околности фиктивне ситуације подстичу у пажљивом читаоцу утисак тајновитих и ризичних збивања које окружују брачни пар, али *нејросејана киша*, истовремено указује да писац одбија да именована врпи баналним или бар просечним говором (неки други писац би, рецимо, рекао: »крупна киша«) и да користи такав контекст. Настављајући свој алкемичарски посао он ће устврдити како је *околу ницала бриљанасћа хладноћа*. (Када пада киша ничу биљке, рецимо бриљан, итд. итд. Петровић је, убеђен сам, вазда свестан реперкусија својих сложених трансферних означилачких игара...)

ШЕСТИ

У наредном, знатно дужем пасажу првог поглавља Петровић наставља да у истом тону описује загонетне околности приближавања двоје сапутника Сликаревом дому. Рецимо, они корачају *уз зидове*, кишобран спуштају тако да им *лице крије његова сенка*, пропуштају пролазнике трудећи се да остану неприметни. Не детаљишући, рецимо да и један фино вођени дијалог доприноси општем утиску који Горан Петровић ствара:

– *Оставила си укључен телевизор? – иишао сам жену.*

– *Наравно – прошајушала је. – Мислиће да смо код куће...*

Читалац сада већ сасвим извесно закључује да је брачни пар, чију тајанствену авантуру прати, »заробљен« у свету непријатељски расположених људи и да је супружничко искрадање из стана својеврсни прекршај против поретка у граду, у држави у којој бораве. Коментаришући »маскирно« везивање пертли, којима шпијунирани пар прибегава да би деловао природније и избегао евентуалну опасност, Горан Петровић, у властитом, очаравајућем стилу коментарише

Ах, каква леј расјоред околности увезан машином од срећној исхода!

СЕДМИ

Како се даље развија ова фантастична прича?

У другом поглављу, у Сликаревом дому, присуствујемо разговори-ма мале скупине људи, припадника *шајној друштва* који коментаришу околности окупљања. Сазнајемо да су ту и Музичарка, Глумац и Песник те његова супруга, а из дијалога, одлично написаних, дознајемо да је првоведач који нам саопштава читаву фикцију Хроничар. Друго поглавље се окончава општим, радосним ускликом групе да је све спремно за акцију.

У трећем поглављу читалац сазнаје да учесници хепенинга, улазе у Сликарев атеље (суседна соба), где на штафелају, наслоњен о његову основу стоји акварел идиличног пејсажа. И дешава се чудо – сви припадници »тајног друштва«, баш као Керолова Алиса, улазе у акварелни пејсаж, очито бежећи из сиве, застрапујуће средине у којој свакодневно бораве. Читаоцу је тада сасвим јасно да је *шајно друштво* алтернативна

групица људи која крадом од непријатељски расположене, примитивне (можда кафкијанске) социјалне средине, живи алтернативни, племенити-ји живот (организујући сличне излете у свет уметности).

Четврто поглавље посвећено је пријатном боравку групе у пејсажу. На сам крај тог дела спустиће се, у типично Петровићевом гесту очаравања, један лептир.

ОСМИ

Када смо изашли из слике била је већ осам или девет хваши улетла ноћ, саопшава Хроничар. Тиме се задати темпорални оквир приче као фикције утврђује. Фикција стиче ауторитет. Потом присуствујемо договорима мале алтернативне заједнице да начине план шта ће следеће недеље организовати и доживети. Определују се, како каже Хроничар, за *шеињу изнад Париза*.

У петом одељку сазнајемо да у мрачном свету којим је *шајно друштво* оковано, ноћу владају мрачне силе и да нарочито око *ширинаес-шој хваши* излазак на улицу представља животни ризик. У последњим редовима приче, пошто су се вратили у свој стан супрузи се теше помоћу *руковешти насликане биле* који је на длану понела Хроничарева жена, као успомену из идиличног акварелног пејсажа у којем су те ноћи боравили.

Како можемо читати причу *Из хронике шајној друштва*?

Као и сваку фантастичну причу, као још једну добру фантастичну причу, низ чудних атракција.

Но, сасвим јасно је то видљиво, и као метафоричку причу о групици људи који у неизвесним, неповољним околностима успевају да једном недељно живе другачије, да реализују малену утопију којом оплемењавају сиву свакодневицу. Повезана са актуелним историјским контекстом, прича Горана Петровића се указује као и индивидуални, утопијски гест, у моменту када је једна велика утопија разрушена унутрашњим супротностима које није успела да савлада, суочена, такође, и са атаком историјских снага које су биле њени непријатељи од момента формулисања утопијских циљева.

Глобална утопија је мртва, осада ћемо, можда, и вероватно, живети мале, личне утопије: породичне, другарске, пријатељске... (Наравно, ово је само једна од могућих одгонетки Петровићеве приче.)

ДЕВЕТИ

Надам се да се нисмо превише задржали на анализи приче, али нам њен модел, модел њене микро структуре и глобални семантички модел, могу послужити као симулакрум основног наративног ткива романа *Айлас описан небом*.

Јер, шта читамо у њему?

У њему опет срећемо алтернативну групу необичних људи који скидају кров са своје куће, да би живели под отвореним небом и слободно посматрали звездано небо. Њихов подухват успева и доста дуго опстаје и поред противљења малограђана из околине и поред ангажовања власти да се кров врати на кућу како обичаји налажу.

И мада на последњим страницама *Айласа* чланови алтернативе морају да напусте кућу без крова, они отпочињу нову пустоловину, оптимистички уверени да ће опет пронаћи за себе погодан животни простор.

Смрт је рејкосиј записао је Михајло Пантић, коменаришући елементе Петровићевог универзума у *Айласу*. Ове речи чито покривају и свет приче *Из хронике шајној друштва*.

За Горана Петровића, као за раног Владимира Пиптала, свет је још увек и *леиј ипросиор*, који онима који имају духа и маште, који знају да се радују, омогућава макар и минимални сушти, племенитији живот.

Роман *Айлас описан небом* помаже читаоцима да путујући његовим сложеним, укрштеним причама бораве у идеалном, бољем свету.

Упућујући вас на инстантну, прецизну Пантићеву анализу *Айласа*, којој би мало шта могао додати, рећи ћу и да Вас нисам узаман малочас замолио да обратите пажњу на Матићев фасцинантни цитат.

ДЕСЕТИ ОДЛОМАК

Ако је оцена *Айласа описаног небом* за мене једнака броју који означава број одломака у анализи коју читате, рецимо и да Матићева лирска утопија, *модернисичке* провенијенције и Петровићева, седамдесет година доцније настала, *иосиј модернисичке* провенијенције, указују да је уметност одвојена од друштва, да има властито, утешни живот.

Матићев приповедач, сећате се, каже:

Сјановао сам од шада у кући без крова, но нисам видео небо.

Ондашњи «авангардни» гест «скидања крова», показало се, није у датом моменту имао директних резултата по позицију субјекта. Седам деценија касније, јунаци Петровићевог романа, скидају кров и гледају звезде, доживљавајући читаве низове очаравања о којима је Матићев скромни јунак могао само да сања.

Ту негде, у остваривости појединачне илузије можда се крије утопијска могућност кретања и писања (напред).